

BÉRETKA KATINKA

A MAGYAR NYELVŰ JOGÁSZKÉPZÉS JOGI ÉS EMBERI VETÜLETEI A SZOCIALISTA JUGOSZLÁVIÁBAN (1970–1991)

Dr. Letsch Endre emlékére

2020-ban ünnepelte volna az újvidéki Jogtudományi Kar magyar nyelvi lektorátusa fennállásának 50. évfordulóját. E kerek számnak Dr. Várady Tibor professor emeritus, a lektorátus „eszmei szerzője” és vezetője, illetve Dr. Letsch Endre, a lektori pozíciót leghosszabb ideig betöltő, később rendkívüli egyetemi tanár és egy ügyvédi iroda vezetője is méltó emléket állított egy-egy tanulmányban, melyekből a jelen írás is több információt merített. A félévszázados születésnap megünneplésére azonban árnyékot vet az a tény, hogy a lektorátus, akárcsak maga a szocialista Jugoszlávia nemzetiségi nyelvi jogi vívmányai, áldozatul esett a szerb nemzetállam-építési ambícióknak 1991-ben. Azóta kormányok jöttek-mentek, politikusok (nem) cserélődtek, a jogszabályok nem egy esetben a nemzeti kisebbségekre nézve pozitív irányba módosultak, a magyar nyelvi lektorátust azonban nem sikerült feléleszteni vagy akár megnövelni a magyar nyelvű gyakorlatok, illetve előadások számát az újvidéki Jogtudományi Karon. A jelen tanulmány azonban más perspektívából kívánja bemutatni a magyar nyelvű jogászképzést. A *mi lett volna, ha?* kérdés helyett a *miért?* és *hogyan?* kérdésekre kerül a hangsúly azzal a céllal, hogy a magyar nyelvű jogászképzés lassan feledésbe merülő, 1970 és 1991 közötti körülményeit bemutassuk.¹

A vizsgált korszak idealizálása nélkül elmondható, hogy a testvériség-egység szellemisége teremtette meg, illetve táplálta hosszú éveken keresztül a magyar nyelvű jogászképzés társadalmi szükségességét Szerbiában. A nemzeti és nemzetiségi nyelvek egyenrangúságának alkotmányos alapelve ugyanis, többek között, magával vonta a több nyelven, egyenlő feltételek mellett működő adminisztráció és igazságszolgáltatás kiépítését, azaz a nemzeti nyelveken túl a nemzetiségi nyelveket is megfelelő szinten ismerő, értő és beszélő szakember-, különösen jogászréteg kinevelését és alkalmazását. Ez azonban nem ment egyik napról a másikra. „Ami tudatos és betervezett volt a nemzetiségi káderek alkalmazásában, annak inkább politikai motívumai voltak,

¹ A tanulmány a magyar nyelvű jogászképzéssel, nem pedig a magyar nyelvű *jogi* képzéssel foglalkozik. Ez utóbbi ugyanis az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karán kívül a Közgazdasági Karon is megvalósult, ahol először Dr. Várady Tibor, majd pedig Dr. Letsch Endre tartott jogi témájú előadásokat magyar nyelven *Jog közgazdászoknak*, később *Gazdasági jog* cím alatt a vizsgált időszakban.

vagyis azt a törekvést fejezte ki, hogy az alkalmazott személyek számarányán belül ne boruljon fel a nemzetiségi egyensúly valamely nemzetiség kimondott hátrányára, amiből formális politikai kérdés lehet. Ez a politikai szempont azonban, ott, ahol jelen volt, rendszerint csak a számszerű egyensúlyra ügyelt, nem véve tekintetbe soha a helyzetből adódó tényleges szükségleteket.”² Az újvidéki Jogtudományi Karon megvalósuló, alulról induló nemzetiségi kezdeményezés a lektorátus, illetve a párhuzamos magyar nyelvű oktatás meg-alapozásával ezekre a tényleges szükségletekre kívánt reflektálni.

A tanulmány első felében sorra vesszük a magyar nyelvű felsőoktatásra, így a jogi stúdiumokra vonatkozó fontosabb jogszabályhelyeket, míg annak második felében a magyar nyelvű jogászképzés emberi vetületeivel foglalkozunk. Mivel a dokumentumok nagy része elveszett az idő folyamán (vagy pedig nem hozzáférhető az újvidéki Jogtudományi Kar archívumából), kénytelenek vagyunk a személyes visszaemlékezésekből meríteni. Az *oral history* kutatási módszer alkalmazását sokan vitatják, „mert a visszaemlékezés tökéletlensége miatt az interjúból nem építhető újra a múlt. A múlt történéseit nem lehet valójában hiánytalanul visszaidézni”³. Ettől függetlenül igyekeztünk több valamikori hallgatóval együtt rekonstruálni az eseményeket, az előadásokat, a szabadidős tevékenységet, hogy minél pontosabb képet kapjunk a lektorátus, illetve magyar nyelvű órák mind szakmai, mind társadalmi (azaz közösségi) jelentőségéről. Azon túl, hogy természetesen a már fentiekben külön kiemelt Dr. Várady Tiborral és Dr. Letsch Endrével is készült interjú, a szerző személyes ismeretségi köréből merítette a többi interjúalany személyét, akik kiválasztásánál több kritérium is szerepet játszott. A Vajdaság különböző településeiről származó jogászok (Újvidék, Zenta, Szabadka) 1) más-más időszakban folytatták a jogi tanulmányaikat: Dr. Bordás Bernadett Fehér Kálmán lektori óráit, míg Józsa László részben Fehér Kálmán, részben Letsch Endre óráit látogatta (1976–1980), Orosz János Letsch Endre első generációjának volt a hallgatója (1977–1981), Várkonyi Zsolt a nyolcvanas években tanult a Jogtudományi Karon (1984–1990), Dr. Korhecz Tamásnak pedig a lektorátus megszűnése miatt csak az első két évfolyamon sikerült részt vennie a terminológiai gyakorlati oktatáson (1987–1992), 2) eltérő szintű, típusú terminológiai előtudással rendelkeztek: jogászcsaládból származtak, vagy nyelvtanár volt az egyik szülő, esetleg jogi szakirányú középiskolába jártak, és 3) a jog különböző területein dolgoztak/dolgoznak: Dr. Bordás Bernadett egyetemi tanár, Józsa László ügyvéd, Dr. Korhecz Tamás alkotmánybíró és egyetemi tanár, Orosz János kisebbségi ügyekkel megbízott tartományi ombudsman-he-

² HOCK Rezső: Joggyakorlat magyarul, egyenjogúan. Aktuális szemlélődés az egyenjogú nyelvhasználat néhány jogi és gyakorlati kérdéséről, *Híd*, 1971/3., 355–365. p., 360. p.

³ KÁROLY Anna: Az oral history mint kutatási módszer, <<https://docplayer.hu/14808831-Az-oral-history-mint-kutatasi-modszer.html>> (letöltve: 2021. 10. 21.).

lyettes és a tartományi fordítószolgálat egykori vezetője, és Várkonyi Zsolt közigazgatási jogász.

A tanulmány néhol szó szerint idézi a beszélgetéseket, néhol viszont azok egyes tartalmi elemeit beépíti a főszövegbe, ily módon pótolva emlékekkel egy voltaképpen jogtörténeti kutatás szürke foltjait.

A nemzetiségi nyelvű felsőoktatás jogszabályi háttere és társadalmi szükségessége

Az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Kara 1970-ben öngazgatási aktussal magyar nyelvű lektorátust hozott létre, amit 1972-ben szlovák és román, majd 1974-ben ruszin nyelvvel egészített ki. Ekkor az 1963. évi szövetségi alkotmányt módosító 1968-as alkotmánykiegészítés volt hatályban, amely köztudottan több, a magyar közösség számára fontos és pozitív újítást irányozott elő, függetlenül attól, hogy a nemzetiségi nyelvű oktatáshoz való jogot *per se* már az előző alkotmányok is garantálták.

„Az iskolákban az egyes nemzetiségekhez tartozó személyek részére az oktatás az adott nemzetiségi nyelveken folyik.”⁴ Bár Vajdaság a köztársasági törvényekkel és a tartományi lehetőségekkel összhangban szakmai és egyéb segítséget nyújthatott az illetékes kerületi, községi szervezetek, intézményeknek a nemzetiségek saját nyelvű oktatáshoz való jogának minél szélesebb körű alkalmazása céljából, például idetartozott a teljes egészében nemzetiségi nyelven oktató általános iskolák alapításának lehetősége vagy a nemzetiségi tannyelvű gimnáziumi, szakiskolai oktatás fejlesztése, ez a tartományi hatáskör, akár csak a fent idézett szövetségi alkotmányi rendelkezés, nem terjedt ki a felsőoktatásra.⁵ Mivel ebben az időben tartományi törvényhozó hatalom hiányában a Vajdaságban a szerbiai, azaz köztársasági törvényeket kellett alkalmazni, nem mellékes, miként tekintett maga a szerbiai alkotmány a nemzetiségi nyelvű (felső)oktatásra: „Azokon a területeken, ahol nagyobb számban

⁴ A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) Alkotmánya, JSZSZK Hivatalos Lapja, 1963/14. szám, 43. szakasz, 2. bekezdés.

⁵ Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma, Vajdaság AT Hivatalos Lapja, 1963/7. szám, 37. szakasz. Jó néhány évvel (évtizeddel) később a tartományi hatásköri törvény normakontrollja során az indítványozó Vajdaság azon hatásköreinek alkotmányosságát vitatta, amely a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatáshoz való jogát volt hivatott szabályozni az oktatás valamennyi szintjén. Az indoklásban az állt, hogy az alkotmány csak a saját nyelvű iskolázatáshoz való jogot (*pravo na školovanje*) garantálja a nemzetiségek részére, nem pedig a saját nyelvű oktatáshoz való jogot (*pravo na obrazovanje*). Nem részletezve a témánkra nézve nem releváns kérdéseket, annyi bizonyos, hogy az Alkotmánybíróság véleménye szerint (is) az iskolázatáshoz való jog csak az alapfokú és középfokú oktatásra vonatkozik (amely az általános és középiskolákban valósul meg). Szerbiai Alkotmánybírósági határozat, IUz 2009/353. szám, kelt 2012. július 10-én, SZK Hivatalos Közlönye, 2012/67. szám.

élnek valamely nemzetiség tagjai, e nemzetiségek tagjai részére olyan általános iskolákat vagy általános iskolai tagozatokat nyitnak, amelyekben az oktatás az illető nemzetiség nyelvén folyik. / ... E nemzetiségek tagjai részére a főiskolákon és egyetemeken is bevezethető némelyik tantárgy vagy tantárgycsoport tanítása az illető nemzetiség nyelvén”⁶. Ennek értelmében a teljesen és kizárólag csak nemzetiségi nyelven folyó felsőoktatásra nem volt jogszabályi lehetőség. Igaz, a gyakorlati feltételek sem voltak adottak. Más részről, az alkotmány külön kiemelte, hogy egyes tantárgyakat igenis lehet nemzetiségi nyelven oktatni. Amikor azonban létrejött a lektorátus, már másik szerbiai, illetve vajdasági alkotmány(törvény) volt hatályban. Ez a felvezetés viszont jól érzékelteti, milyen irányba történtek jogalkotói lépések.

Az 1968-as alkotmánymódosítás előtt a szocialista Jugoszláviát az önkéntesen egyesült és egymással egyenrangú *népek* szövetségi államaként definiálták,⁷ 1968 után viszont az egyenrangú népek és nemzetiségek állama lett. Ettől kezdve Vajdaság, mint szocialista demokratikus társadalmi-politikai közösség jogosultságait és kötelezettségeit a föderációval és Szerbiával szemben immáron saját alkotmánytörvényével rendezte, tartományi törvényekkel szabályozta a társadalmi viszonyokat, és biztosította a nemzetek és nemzetiségek egyenrangúságát.⁸ Ebből az egyenrangúságból kiindulva⁹ valamennyi polgár egyenlő feltétel mellett folytathatta a tanulmányait bármely fajtájú iskolában és más jellegű oktatási intézményben.¹⁰ Az egyenlő feltételek pedig, egyebek mellett, az oktatás nyelvére is vonatkoztak. „A magyar, a szlovák, a román és a ruszin nemzetiséghez tartozók számára biztosítani kell az ezen nemzetiségek nyelvén történő oktatást és nevelést az általános iskolában.” Továbbá „az óvodákban, a középiskolákban, a főiskolákon és az egyetemeken ezt a jogot a törvénnyel összhangban kell biztosítani”¹¹. A törvénnyel összhangban korlátozás azonban „nem jelenti azt, hogy a nevelés és az oktatás bizonyos szintjén mellőzhető a nemzeti és nemzetiségi nyelveken való oktatás. ... felhívást fejeznek ki, hogy a törvényhozó szabályozza azt, ami elérhető, valóra váltható, valamint, hogy jelölje ki az utat a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságának további kiépítéséhez.”¹²

⁶ A Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánya, A Szerb Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönye, 1963/14. szám, 83. szakasz, 1-2. bekezdés.

⁷ JSZSZK Alkotmánya, 1963, 1. szakasz.

⁸ A JSZSZK 1963. évi alkotmányának XVIII. alkotmánymódosítása, JSZSZK Hivatalos Lapja, 1968/55. szám.

⁹ Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány (SZAT) Alkotmánytörvénye, Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 1969/4. szám, 7. szakasz, 1. bekezdés.

¹⁰ Uo., 20. szakasz, 1. bekezdés.

¹¹ Uo., 63. szakasz, 1-2. bekezdés.

¹² VÁRADY Tibor: Vajdaság SZAT nemzeti és nemzetiségi nyelvi egyenrangúságának érvényesítése az egyetemi szintű oktatásban, *Létünk*, 1980/1, 135-142. p., 136. p.

Az autonóm tartomány 1973-ban saját törvényt hozott a felsőoktatásról, amelyet az akkori nyelvhasználat szerint felsőfokú iskolázatásnak (*visoko školstvo*) neveztek. Ennek értelmében az intézmény köteles volt megszervezni a nemzetiségi nyelvű képzést, ha ugyanazon évfolyam, csoport, osztály vagy szakirány legkevesebb 50 hallgatója ezt kérve nyilatkozott; de a törvény egyben lehetőséget tartalmazott a „kétnyelvű oktatási-nevelési tevékenység elvein” alapuló felsőoktatás lebonyolítására is.¹³ A karok, főiskolák három év türelmi időt kaptak, az 1976/1977. tanév kezdetéig, hogy a feltételeket biztosítsák, amelyre a tartománynak, egyebek mellett, külön összeget kellett fordítania a költségvetéséből.¹⁴ Továbbá az intézmény önállóan vagy együttműködésben más intézménnyel a nemzeti, illetve nemzetiségi nyelvekre lektorátust létesíthetett, ha azt legkevesebb öt hallgató kérte.¹⁵ A törvény nem határozta meg a lektorátus fogalmát, működési, szervezeti koncepcióját. Minden bizonnyal ez az adott intézmény meghatalmazott testületének volt a feladata. Más részről a jogszabály egy igen érdekes megoldást tartalmazott arra az esetre, ha nemzetiségi nyelvű képzést nem is, nemzetiségi nyelvi lektorátust mégiscsak sikerült elindítani: „A felsőoktatási intézmény köteles a hallgatók kérésére azon a nyelven lehetővé tenni a vizsgázást, amelyre a lektorátust szervezték”¹⁶. Persze, a törvényből nem derül ki, mi lett volna a lektor feladata a vizsga során, de a logikus következtetés az, hogy egyfajta szimultán tolmács szerepét töltötte volna be. A törvény 1977-ig volt hatályban, Hock Rudolf és Fehér Kálmán akkori lektorokat ma már sajnos nem tudjuk erről megkérdezni. Várady Tibor pedig nem emlékezik, hogy ezt a rendelkezést valaha is alkalmazták volna. A magyar nyelvű vizsgázás lehetősége elsősorban tanárfüggő volt (erről a későbbiekben még bővebben szót ejtünk). A vizsgázás nyelve kapcsán egy másik törvényhely is érdekes, nevezetesen a felsőoktatási intézmény kötelezettsége, hogy lehetővé tegye a hallgatóknak a felvételi vizsgát valamely nemzeti nyelven, illetve azon nemzetiségek nyelvén, amelyek a Vajdaság SZAT területén élnek, és amelyen az adott hallgató(jelölt) középfokú oktatása zajlott.¹⁷ Ezzel kapcsolatban viszont Letsch Endrének már konkrét emlékei voltak: nevezetesen, hogy néhány évig már lektorként fordította a felvételi vizsgatesztekre adott magyar nyelvű válaszokat a szerb kollégáknak. Miközben a Jogtudományi Karon elegendő magyar nyelvet ismerő tanár dolgozott ahhoz, hogy a tesztek átnezzék és értékelje, láthatóan már ebben az időben is felmerült a bizalom kérdése.

Egy rövid kitérő erejéig ezen a ponton talán érdemes ugrani néhány évtizedet a történelemben, és megemlíteni a Vajdasági Magyar Diákszövetség

¹³ Törvény a felsőfokú iskolázatásról Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 1973/8., 1974/9. és 1975/1. szám, 41. szakasz, 1-2. bekezdés.

¹⁴ Uo., 112. szakasz.

¹⁵ Uo., 41. szakasz, 3. bekezdés.

¹⁶ Uo., 48. szakasz.

¹⁷ Uo., 62. szakasz, 6. bekezdés.

(VAMADISZ) és az újvidéki Jogtudományi Kar között évek óta húzódó pereskedést, amely 2015-ben vette kezdetét a magyar hallgatójelöltekkel szemben tanúsított nyelvi alapú diszkrimináció okán a magyar nyelvű felvételi vizsga elutasítása miatt a kar részéről. Tartományi törvényhozó hatalom hiányában a Jogtudományi Kart tartományi képviselőházi rendelet kötelezte (kötelezi) a magyar nyelvű felvételi vizsga megszervezésére, amelynek az Alkotmánybíróság szerint sem volt alkotmányos/törvényes akadálya.¹⁸ Ettől függetlenül mégis hosszadalmas bírósági eljárásra került sor arról, hogy tartományi vagy pedig egyetemi autonómia-e a felvételi vizsga nyelvének a meghatározása. A felperes VAMADISZ javára ítélt Újvidéki Fellebbviteli Bíróság megállapította, hogy a tény, hogy az úrlap, amelyen a jelentkezők kifejezhették óhajukat az anyanyelvű – magyar nyelvű felvételi vizsga iránt, nem volt a pályázati anyag része, már magában diszkriminatív cselekménynek minősült.¹⁹ „A felvételi vizsga nyelve és a későbbi felsőfokú képzés nyelve nem feltétlenül épülnek egymásra, hiszen a felvételi vizsgán a középiskolai tanulmányok során megszerzett tudást ellenőrzik, amely a szerbiai jogszabályoknak megfelelően szerb, nemzetiségi és idegen nyelven is történhet. ... A vizsgatesztek összeállítása továbbra is az adott intézmény feladata, amely által nem sérül az egyetemi autonómia azon eleme, hogy meghatározza a felvételizők rangsorolásához, illetve iratkozásához szükséges feltételeket. Az, hogy az adott képzés milyen nyelven folyik, szintén az egyetemi autonómia része.”²⁰ Viszont Vajdaság alkotmányos felhatalmazása, hogy új jogokat teremtsen a kisebbségek javára, kiterjed az általa alapított újvidéki Jogtudományi Karra. Ha a tartományi jogalkotásnak keretet biztosító felsőoktatási törvény az 1973. évi tartományi törvényhez hasonló kötelező jellegű normát írt volna (írna) elő erre a kérdésre vonatkozóan, valószínűleg nem került volna sor a törvényszegésre. Egy tartományi előírás megsértése azonban láthatóan nem okozott dilemmát a Jogtudományi Karnak.

Habár az 1973. évi, felsőfokú oktatásról szóló törvényt 1974-ben és 1975-ben is módosították, Vajdaság 1977-ben mégis teljesen új törvényt hozott az oktatásról és nevelésről, amely az oktatás valamennyi szintjét egy jogszabályban rendezte. Ez a jogszabály pedig hasonlóan szabályozta a kisebbségi nyelvű felvételi vizsgát, mint az 1973-as elődje.²¹ Az 1974-es szövetségi alkotmánynak köszönhetően Vajdaság a hagyományos értelemben vett területi autonómiákra nem jellemző pszeudoállamiságig jutott;²² ez pedig a tartományban élő

¹⁸ Alkotmánybírósági határozat, IUo-199/2013. szám, kelt 2015. április 20-án.

¹⁹ Újvidéki Fellebbviteli Bíróság Gž. 207/18. számú, 2018. március 22-én kelt ítélete.

²⁰ BERETKA Katinka: Felsőfokú felvételi eljárás nemzetiségi nyelveken a Vajdaságban, avagy kiterjeszthető-e az egyetemi autonómia a tartományi autonómia kárára és vice versa, *Acta Humana*, 2019/2., 49–68. p., 64. p.

²¹ Törvény a nevelésről és oktatásról, Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 1977/14. szám, 66. szakasz, 2. bekezdés.

²² BERETKA Katinka: Testvéries többnyelvűség, többnyelvű testvériség: a nemzetiségi

nemzetiségekre is hatással volt. A szövetségi alkotmány mind a tagköztársaságok, mind pedig az autonóm tartományok területén garantálta a nemzetekhez és nemzetiségekhez tartozók számára a saját nyelvű oktatást, a törvénnyel összhangban,²³ azt viszont nem részletezte, hogy pontosan ez mely oktatási szintekre vonatkozik. A vajdasági alkotmány ezzel szemben az 1969. évi alkotmánytörvényhez hasonlóan szabályozta a kérdést: „A nemzetek és nemzetiségek részére az óvodai nevelést és az általános iskolai oktatást a nemzetek és a nemzetiségek nyelvén kell biztosítani. / A középiskolai, a főiskolai és az egyetemi oktatást és nevelést a nemzetek és a nemzetiségek nyelvén a törvény-nyel összhangban kell biztosítani”²⁴.

A hivatásirányú oktatás bevezetése mind a középiskolákban, mind a főiskolai és egyetemi oktatás szintjén komoly változásokat hozott már az 1975/76-os tanévtől.²⁵ Az alapfokú oktatás az addigi nyolcosztályos általános iskolai oktatás mellett kiegészült az ún. egységes középfokú oktatással (közismert néven a 9. és 10. osztállyal), amely megelőzte a szakirányú, „hivatás-irányított” középfokú nevelést.²⁶ „Ez a változás lehetővé tette, hogy az egységes középfokú nevelési-oktatási szervezetek azokban a községekben is megalakuljanak, amelyeknek korábban nem volt középiskolájuk, s azokban a nagyobb helységekben is, amelyek nem községi székhelyek. Ez az elitizmus megszüntetésén, a tanulók tömegesebb felölelésén, az utazó diákok számának csökkentésén kívül oda vezetett, hogy hirtelen emelkedett az anyanyelven tanulók száma.”²⁷ Miközben azonban több mint 50%-kal nőtt a magyar nyelven tanuló diákok aránya, legalábbis az általános képzésben (a 10. osztállyal bezárólag), 1979-ig 12%-kal csökkent a magyarul tanuló (szak)középiskolások száma. Ennek elsősorban objektív oka volt: „...mivel sok helyen nem érik el a törvényben előírt minimálisan 15 fős létszámot ugyanazon a szakirányon és évfolyamon, így egyre kevesebb nemzetiségi tannyelvű osztályt indítanak. Ha ez meg is történik, káderhiányra való hivatkozással a tantárgyak egy jelentős hányadát szerbül adják elő”²⁸. Olvasható az elemzésben. A társadalmi tevékenységek terén (jog, népművelés, fordítás) a negatív tendencia még kifejezettebben volt

nyelvhasználat jogi dimenziói és gyakorlati szinterei 1945 és 1989 között, In: LOSONCZ Márk – RÁCZ Krisztina (szerk.): *A jugoszláviai magyarok eszme-és politikatörténete 1945–1989*, l'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019, 15–37. p., 28. p.

²³ A JSZSZK Alkotmánya, JSZSZK Hivatalos Lapja, 1974/9. szám, 171. szakasz, 2. bekezdés.

²⁴ Vajdaság SZAT Alkotmánya, Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 1974/4. szám, 189. szakasz, 1–2. bekezdés.

²⁵ Törvény a nevelésről és oktatásról, 1977, 11. szakasz, 3. bekezdés.

²⁶ Uo., 12. szakasz, 2. bekezdés.

²⁷ GULKA Géza: Az egyenrangú nyelvhasználat érvényesítése tartományunk középfokú általános és hivatásirányú oktatásában és nevelésében, *Létiünk*, 1980/1., 162–168. p., 164.

p.

²⁸ ARDAY Lajos: *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*, BIP, Budapest, 92. p.

jelen. Ezekon a szakokon ugyanis folyamatosan csökkentették a felvételi kereket mind a középiskolákban, mind a felsősoktatásban.

A magyar nyelvű, jogi irányultságú szakközépiskolák (Topolyán, Zentán) a terminológiát pontosan ismerő tanárok, illetve megfelelő szakirodalom hiányában hasonló nehézségekkel küzdöttek, mint maga a magyar jogászképzés az egyetemen. Bár azt hihetnénk, hogy az itt végzett tanulók előnyvel indultak a társaikhoz képest a magyar jogi szaknyelv ismeretét illetően, ennek ellenkezőjét bizonyítja az ötnyelvű (szerbhorvát, magyar, szlovák, román, ruszin) jogi iskolai szótáról²⁹ olvasható recenzió Letsch Endre tollából: „A Jogi iskolai szótár – szakmám, ‚hatásköröm‘ korlátai miatt csak a magyar részére gondolok – silány munka. ... Miként történhetett meg, hogy a szótár magyar, szlovák és román nyelven l e k t o r á l á s n é l k ü l (!) látott napvilágot? A munkatársakról közölt adatok csupán ruszin lektor közreműködéséről tanúskodnak ... Milyen kiadói koncepcióra vall mindez? Reméljük tehát, hogy lesz még a Jogi iskolai szótárnak második, javított kiadása is!”³⁰ Más részről hozzátette: „a járatlan utat, segédeszköz-, irodalomszegény állapotunkat tekintve azonban leszögezhetjük: a legrosszabb (jogi) szótár is sokkal többet ér a semminél”³¹. A szótár egyébként gyakran fordult meg a lektorátusi órákon is, ahol a hallgatók elemezték az idegen szavak hibás használatát, a tilos tükkörfordításokat, a szófajtévesztést, a „konyhanyelvi” befolyás, illetve a rossz vagy felesleges szinonimahasználat példáit, nem is beszélve a körülírásról és a helyesírási szabályok semmibeveteléről.³²

A hatvanas években, valamint a hetvenes évek első felében „szembetűnő a szerbhorvát tannyelvű tagozatokba iratkozó magyar nemzetiségű tanulók nagy százalékaránya. Ez a százalékarány Vajdaság különböző vidékein (régioiban) igen eltérő. A legmagasabb, 50% körüli, sőt ezt is meghaladja Közép- és Dél-Bánátban, valamint Újvidéken; nem beszélve Szerémségről... Szabadka község területén évekkel ezelőtt ez 22%-ot tett ki, ma is 20% körül mozog. A legkisebb ez a százalék a Tisza menti községekben”.³³ Ennek egyik oka a szerbhorvát nyelv oktatásának alacsony színvonala volt a magyar tagozatokon, amely miatt a szülők gyermekük továbbtanulási esélyeit úgy kívánták növelni a kizárólag szerb nyelven hozzáférhető felsőoktatásban, hogy már a közoktatás kezdetétől a szerbhorvát oktatást preferálták.³⁴ „Mindenesetre rövidlátóságra vall, minden szakmai és politikai alapot nélkülöz az az álláspont, látszat-aggályoskodás, amely a fiatal szakemberek távlatait félti, ha valame-

²⁹ POLJAKOVIĆ Stjepan (szerk.): *Jogi iskolai szótár*, Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1981. A magyar részt értelmezte: Füstös Katalin.

³⁰ LETSCH Endre: Szótárkritika, *Létiünk*, 1982/2., 305–334. p., 330. p.

³¹ Uo., 330. p.

³² Uo., 329. p.

³³ TÓTH Lajos: A magyar nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatása, *Létiünk*, 1982/5., 1–21. p., 8. p.

³⁴ Uo., 9. p.

lyik nemzetünk vagy nemzetiségünk nyelvén szerezték tudásukat, ha szakmai képzésük olyan nyelven történik, amely kisebb mértékben van jelen társadalmi valóságunkban. ... Ha valaki alaposan elsajátította a szakismereteket, sokkal rövidebb idő alatt és kevesebb erőfeszítéssel válik képessé arra, hogy még egy vagy több nyelven értekezzen a szakterületén.”³⁵ A magyar nemzetiségű hallgatók aránya Vajdaság területén évről-évre változott. Habár az 1970/1971-es tanévben (a lektorátus megalapításának évében) bizonyos fokú visszaesés volt tapasztalható, egy évvel később az Újvidéki Egyetemre összesen 364 rendes és 97 levelező magyar nemzetiségű hallgató iratkozott be, ami az összlétszám 11%-át tette ki, és ezzel némi növekedést mutatott. Azonban a számok mégsem tükrözték kielégítően Vajdaság lakosságának nemzetiségi összetételét, amelyben nagy szerepet játszottak az anyanyelven folyó tanulás szűk lehetőségei, valamint a kellő arányú anyagi támogatás, a megfelelő ösztöndíjazási politika hiánya.³⁶

A tartományi törvény felsőoktatásra vonatkozó rendelkezéseivel összhangban, ha legkevesebb 30 személy úgy nyilatkozott az intézményben, hogy egy adott nemzetiségi nyelven kívánja a tanulmányait folytatni,³⁷ akkor ennek biztosítani kellett a feltételeit. A törvény értelmében az erre vonatkozó meglehetősen rövid türelmi idő az 1980/1981. tanévig tartott,³⁸ azaz három év alatt kellett volna „többszínűsíteni” a teljes felsőoktatási képzési palettát. (Itt emlékeztetnénk, hogy már az 1973. évi törvény is előírta ennek a lehetőségét, szintén hároméves türelmi idővel.) A másik opció az öngazdálkodási érdekközösség döntése mentén bevezetett kisebbségi nyelvű felsőoktatás volt, amennyiben az társadalmi szükségletként jelent meg.³⁹ Ebben az esetben akár 30 fő alatt is indítható lett volna képzés, bár ez megmaradt a jogszabályi lehetőség szintjén.

A törvény azon nemzetiségekre nézve is megoldást nyújtott, amelyek nyelvén nem folyt oktatás. „A hivatásirányú oktatás és nevelés nevelési-oktatási intézménye önállóan vagy más társult munkaszervezettel együtt szaklektorátust szervez azon nemzeti és nemzetiségi nyelvekre, amelyen *nem* folyik oktatás, ha a diákok és hallgatók körében erre érdeklődés mutatkozik.”⁴⁰ E szerint, ha megvalósult volna a teljes magyar jogászképzés, a törvény értelmében nem működhetett volna magyar nyelvi lektorátus; bár Várady Tibor egy 1978-as keltezésű tanulmányában rámutatott, hogy „a lektorátusok nem tekinthetők átmeneti megoldásnak,” és a teljes párhuzamos oktatás feltétele-

³⁵ MOLNÁR Irén – REHÁK László: Az anyanyelvű oktatás a társult munka dolgozói és a társadalmi közösség szükségletei kielégítésének funkciójában, *Létünk*, 1980/1., 118–125. p., 121. p.

³⁶ TÓTH: i.m., 14. p.

³⁷ Törvény az oktatásról és nevelésről, 1977, 46. szakasz, 3. bekezdés.

³⁸ Uo., 357. szakasz, 1. bekezdés.

³⁹ Uo., 46. szakasz, 4. bekezdés.

⁴⁰ Uo., 47. szakasz, 1. bekezdés.

inek megteremtése esetén is megváltozott szerepkörben és funkcióval további működésre lettek volna jogosultak: azaz nemzetiségi szaknyelv helyett a szerbhorvát jogterminológia oktatása került volna a középpontba.⁴¹

A törvény szintén nem pontosította, milyen mértékű érdeklődésre van szükség. Ha figyelembe vesszük, hogy 30 fő felett már a nemzetiségi nyelvű oktatás feltételeit kellett megteremteni, akkor valószínűleg a lektorátus felállításához ennél kevesebb hallgatóra volt szükség. Az előző törvény öt hallgatót írt elő, és nem is korlátozta ily módon, mely nyelvekre lehet lektorátust létrehozni. Továbbá az 1977-es törvényből a lektor jelenlétében történő nemzetiségi nyelvű vizsga lehetőségét is törölték.

A nemzeti és nemzetiségi nyelvi szaklektorátus szervezetét és munkáját egyébként a nevelési-oktatási intézmény statútuma szabályozta,⁴² esetünkben a Jogtudományi Kar alapszabálya. Mint már említésre került, a lektorátust önigazgatási aktussal hozták létre, 1970-ben. Ekkor még az 1967-es kari statútum volt hatályban, a következőt csak 1973-ban hozták meg. Mivel ez utóbbi értelemszerűen már tükrözi az 1968-ban bekövetkezett alkotmányjogi reformokat, illetve az azok mentén meghozott tartományi törvények rendelkezéseit, a jelen tanulmány is ezzel az aktussal foglalkozik (a soron következő statútum 1978-as keltezésű). Ami a nemzetiségi nyelvű képzést illeti, a statútum nem térhetett el jelentősen a tartományi törvényben leírtaktól. „A munkaszervezetek valamennyi önigazgatási általános aktusába ugyan nincs teljes betekintésünk, de tudomásunk szerint a munkaszervezetek alapszabálya és egyéb aktusai ezeket a kérdéseket nem szabályozzák részletesebben és konkrétan a törvéynél, sőt sok esetben még a törvényes rendelkezést sem tartják tiszteletben. Így néhol a törvény a nyelvek egyenrangú használatának szabályozása tekintetében felülmúlja a munkaszervezet idevágó aktusait.”⁴³ Nem volt ez másként a Jogtudományi Kar esetében sem. Ami azonban a szaknyelvi lektorátust illeti, az alapszabály több rendelkezést tartalmazott a tartományi törvéynél. Bár a lektorátusnak külön szabályzata volt, amelyet a Jogtudományi Kar Oktatási-tudományos Tanácsa hozott meg,⁴⁴ az jelenleg nem hozzáférhető; így kénytelenek vagyunk a kari alapszabályra hivatkozni. Ennek értelmében pedig a lektorátus, teljes nevén a Vajdaság SZAT nemzetiségi nyelveinek lektorátusa a kar oktatási-tudományos szervezeti egysége volt, amely a hallgatókat a jogterminológia és a karon oktatott egyéb társadalomtudományok szaknyelvének tanulmányozása és megismerése által készítette fel a jogi munkára.⁴⁵ Az egyes nemzetiségi nyelvekre lektorokat alkalmaztak, ennek megfelelően pedig nem külön magyar, ruszin, szlovák vagy éppen román

⁴¹ VÁRADY: Vajdaság SZAT..., 138. p.

⁴² Törvény a nevelésről és oktatásról, 1977, 47. szakasz, 2. bekezdés.

⁴³ GULKA: i.m., 163. p.

⁴⁴ Újvidéki Jogtudományi Kar Statútuma, 1973, 208. szakasz, 4. bekezdés.

⁴⁵ Uo., 207. szakasz, 1. bekezdés.

nyelvi lektorátus létezett, hanem magyar, ruszin, szlovák és román lektor egy közös lektorátuson belül.⁴⁶ A lektorátus munkáját az oktatók és tanársegédek sorából választott öt tagból, a lektorokból és a hallgatók két képviselőjéből álló bizottság irányította,⁴⁷ amelynek azonban Várady Tibor emlékei szerint inkább csak ceremoniális szerep jutott.

Magyar nyelvű jogászképzés az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karán

Genezis

A véletlenek, az állampolitika kedvező alakulása, a személyes ismeretségek összjátékának különös eredménye volt, hogy 1970-ben, konkrét jogalap hiányában megalakult a nemzetiségi nyelvi lektorátus a Jogtudományi Karon. Igaz, már előzőleg is létezett egyfajta szakmai háttere, ugyanis az 1964-ben létrejött Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület keretein belül működő terminológiai bizottság feladata is az volt, hogy „elősegítse a sajátosan jugoszláviai társadalmi, politikai fogalmak magyar kifejezőinek megalkotását, és szorgalmazza a sajátos műszavak és a hazai közület- és intézménynevek egy-egy használatát”⁴⁸.

„Az egyenjogúságról egyre többször esett szó, egész Jugoszláviában egyensúlyképlet alakult. Titó egyensúlyra játszott, és úgy láttam, ez az oktatásban is összejöhet” (Várady T.). Persze, a történet sokkal régebbre nyúlik vissza. Nikola Vorgić, aki nem mellékesen 1969-től volt a Jogtudományi Kar dékánja, politikai okokból börtönben töltött évei után nem tudott visszatérni a jogáspályára. Várady Tibor édesapja, Várady József azonban mégis alkalmazta ügyvédbojtárként. A szakmai kapcsolatok barátsággá nemesültek, ezért amikor Vorgić már egyetemi tanárként, valamint újfent párttagként pozícióba került, egyértelműen támogatta Várady Tibor kezdeményezését a lektorátus felállítására.⁴⁹ És ez a támogatás kulcsfontosságú volt, akár csak Aleksandar Magarašević, előző dékán pártfogása. A lektorátus indulásával párhuzamosan egyes előadások és gyakorlatok is magyar nyelven folytak. Ez utóbbival kapcsolatban is megvolt a megfelelő politikai hátszél a tantestületben, és még ha a Kommunisták Pártja értekezletein néha negatív visszhang is kísért a magyar nyelvű jogászképzés ötletét, voltaképpen senki sem állt nyilvánosan keresztbe. A testvériség-egység szellemiségében az elképzelés teljes mértékben beillett az aktuálpolitikai célkitűzésekbe, ugyanis „a több-

⁴⁶ Uo., 207. szakasz, 2. bekezdés.

⁴⁷ Uo., 208. szakasz, 1–3. szakasz.

⁴⁸ KOROM Tibor: A Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület munkájáról, *Magyar Nyelvőr*, 1968/1., 23–28. p., 23. p.

⁴⁹ VÁRADY Tibor: Magyar nyelvű egyetemi oktatás az újvidéki Jogi Karon. Egy kísérlet 50 év távlatából, *Korunk*, 2020/3., 41–48. p., 45–46. p.

nyelvű gyakorlat az egyetemeken és a főiskolákon hozzájárul[t] a tanárok és hallgatók demokratikus légkörének kialakításához, a többnyelvű kommunikálás hagyományának ápolásához, együvé tartozásunknak, egységünknek az elmélyítéséhez”⁵⁰.

„Egy szerb barátom, aki párttag volt, mesélte, hogy valamelyik párttervezleten az egyik kollégánk ... azt mondta, hogy 'a Várady a szerb helyett akar magyar oktatást bevezetni'. Ez persze teljesen értelmetlen (és egyértelműen lesöpörhető) lett volna Szerbiában, egy karon, melyen a diákoknak alig tíz százaléka volt magyar, és alig volt magyar oktató”⁵¹. Ezért is volt szükség a lektorátusra, amely a párhuzamos magyar nyelvű oktatás támogatásaként, kiegészítéseként szolgált volna. Az eredeti elképzelés szerint a hangsúlyt azon tantárgyak szaknyelvi ismereteinek elsajátítására kívánták helyezni, amelyekben sem gyakorlat, sem pedig előadás nem zajlott magyarul. Másrészt viszont a már megvalósult magyar oktatás során felmerülő terminológiai dilemmákra is választ nyújtott volna. A lektorátusi órákra bárki jelentkezhetett, anyanyelvtől, nemzetiségtől függetlenül: szerbek (elvéve), szerb nevű magyarok, magyarok, vegyes családok sarjai, főként Észak-Vajdaságból. „Az is megfelelő jó patkoltságot szerzett magyar jogi szaknyelvből, aki egyébként előzetes ismeretek nélkül pottyant be a jogászi szakmába” (Józsa L.). És bár alapvető követelmény volt a magyar nyelv megfelelő szintű ismerete, egész Vajdaságból sokan megfordultak itt: vagy mert érdeklődtek a magyar nyelv iránt, vagy mert a Jogtudományi Karon belül ily módon kialakult magyar egyetemista közösséghez akartak tartozni, vagy mindkettő. „A terminológiai gyakorlatnak, egy részről, szakmai jelentősége volt, más részről, közösségépítő szerepe. Összekovácsolódtunk itt, Észak-Bácska és Bánát, és Nyugat-Bácska” (Várkonyi Zs.).

A lektorátusi órákat valamennyi évfolyamon megszervezték. Voltak évek, amikor összesen 120 hallgató látogatta az órákat, 45–50 hallgatóval az első évfolyamon. Ilyenkor két csoportba rendeződtek. De arra is akadt példa, hogy a harmadik és negyedik évfolyam óráit összevonták, hallgatói létszámtól függően. „A hetvenes évek második felében, vagy inkább a vége felé, 30 körül is voltak magyar hallgatók a karon beiratkozáskor, ami nagy szám volt. Ha ennyien kezdtek, nem volt ritka, hogy a negyedik évfolyamra ezeknek a kétharmada is eljutott. Az én első néhány generációmban 20–25 hallgató lehetett, később ez a szám mindinkább csökkent” (Bordás B.). A többi nemzetiségi nyelvi gyakorlaton lényegesen kisebb volt az érdeklődés. Egy-két hallgató részvétele mellett (és miatt) a román, szlovák és ruszin lektorokat csak megbízási szerződéssel vagy öngazgatási megállapodás keretében, nem pedig teljes munkaidőre alkalmazták, ahogyan a magyar nyelvi lektort.

A Jogtudományi Kar 1990-es évkönyvében a következő olvasható: „A terminológiai oktatás, azaz a terminológiai gyakorlatok egyenrangú státust

⁵⁰ MOLNÁR–REHÁK: i.m., 121. p.

⁵¹ VÁRADY: Magyar nyelvű egyetemi oktatás..., 46. p.

élveznek a többi tantárgyhoz tartozó gyakorlattal. A Vajdaság SZAT nemzetiségi nyelveinek jogterminológiájából kollokviumot és egyéb tudásfelmérőt szerveznek⁵². Letsch Endre azonban választható (fakultatív) tantárgyként emlékezett vissza a terminológiai órákra, külön kiemelve, hogy éppen a fakultatív miatt „mindig is korlátozott hatótávolsággal bírt volna, mert lehet jogásznak lenni terminológiai vizsga nélkül is.” Értelemszerűen „ilyen kötelező tantárgyat nehéz lett volna bevezetni”, de „abban az időben a nyelvtudás határozott előny volt a munkába álláskor, és a tudat is olyan volt, hogy akarták ezt csinálni” (Várady T.). Aki teljesítette a vizsgaszerű kollokviumot (bár állítólag nem volt precedens bukásra), annak a leckeönyvébe bejegyezték az érdemjegyet, illetve külön kérésre a lektor az egyetemi pecséttel ellátott tanúsítványt állított ki, miszerint az illető személy „rendszeresen járt a lektori órákra annak érdekében, hogy elsajátítsa a magyar jogterminológiát”. Ez a dokumentum, tehát, nem a terminológia ismeretét, hanem a rendszeres óralátogatást tanúsította, elsősorban a számonkérhetőség elkerülése végett. A Jogtudományi Kar évkönyvében azonban úgy szerepel, hogy vagy a rendszeres óralátogatás, vagy a sikeres vizsga jogosította fel a résztvevőket a tanúsítványra.⁵³ Mivel a lektorátusi szabályzatban a kiállítás feltételeit nem áll módunkban leellenőrizni, valószínűleg lektori hatáskörbe tartozott ennek a kérdésnek az eldöntése. Érdekes, hogy az interjúalanyok közül senki sem emlékezett, kértek-e bármilyen (szak)nyelvtudást igazoló dokumentumot munkába álláskor: „Nem vagyok meggyőződve, hogy ez döntötte el, vagy hogy bármilyen előnyt is szereztem volna ennek köszönhetően” (Orosz J.), „Még a tolmács kinevezéseknél sem ez volt a döntő, hanem hogy az ötödik évet az ELTÉ-n végeztem, Budapesten” (Korhecz T.).

A nyolcvanas évek második felében kísérletet tettek a lektorátus átszervezésére oly módon, hogy elveszítse az addigi különálló státuszát és a közös szakszolgálat része legyen. Titó halála után a Jogtudományi Intézethez, majd a polgári jogi tanszékhez csatolták. Ebben az időben „a napi politika már be-beszűrődött a gyakorlatokra, de csak pro és kontra érvek mentén, például a tartományi autonómiát illetően” (Korhecz T.). 1988 végéig azonban hivatalosan nem változott az állampolitika, a nyelvi egyenjogúság gyakorlati megvalósítása, akár a felsőoktatásban, nem vont magával szankciót, nem váltott ki rosszallást. 1991-ben, mikor a lektorátust megszüntették, Letsch Endrének a kari könyvtárban ajánlottak fel másik munkahelyet a lektori pozíció helyett, de nem fogadta el. A tartományi törvényt felváltó 1992. évi egyetemről szóló törvényből pedig már törölték a lektorátus intézményét.

⁵² CARIĆ, Slavko – STOJANOVIĆ, Miloš (szerk.): *Trideset godina rada Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu posvećen tridesetogodišnjici rada Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1–2, 1990, 17. p.

⁵³ Uo.

Lector, lectores / Professor, professores

A *lector* a latin eredetű *legere* = olvasni szóból ered. Jelentése felolvasó. Elsősorban azokra a személyekre utal, akik az istentiszteletek alkalmával hangosan felolvasták az egyházi szövegeket. Ma már inkább egyetemi, főiskolai oktatóra vonatkozik, aki élő nyelvek gyakorlati tanítását végzi. „Majd negyven év távlatából, őszinteségi rohamomban elmondhatom, hogy a lektori státus az tulajdonképpen az egyetemi ranglétrán följebb és mindig magasabbra kapaszkodás szempontjából egy közönséges zsákutca volt. ... hiába lehettem volna én lektor-atayaúristen is, hiába rendelkezhettem először nyelvtudományi magisztrériummal, majd sikeresen megvédett jogtudományi doktori értekezéssel, ez még nem biztosíthatta számomra az egyetemi katedra és docentúra társadalmi szempontból csúcstelismertségű státusát.”⁵⁴ Nincs ez másként ma sem. A jelenleg hatályos felsőoktatási törvény a lektort és főlektort az ún. tanársegédi (és nem az oktatói) címek közé sorolja az idegen nyelvi képzések keretén belül.⁵⁵

A magyar nyelvi lektorok sorát dr. Hock Rudolf⁵⁶ kezdte, aki hivatalos fordítóként és magyarországi jogászai múltja miatt jó választásnak tűnt; bár, hogy ki ajánlotta be az első lektort a lektorátus vezetőjének, talány maradt. Hock és Várady a lektorátus megalakulása előtt nem ismerték egymást. A jelen tanulmányban kiemelten fontos szerep jut az emlékezetnek, ugyanis nem sok objektív forrás maradt fenn. Különösen nagy homály fedti az első lektor munkáját, hiszen maguk a valamikori hallgatók sem igazán emlékeznek az általa vezetett terminológiai gyakorlatokra. Szintén kérdéses, hogy hány évig töltötte be ezt a pozíciót. A Jogtudományi Kar évkönyve szerint 1970 és 1973 között, azonban Letsch Endre 1972-ben már biztosan Fehér Kálmán óráit látogatta. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy a hivatalos adatok, adminisztráció és a valóság nem fedik egymást. Előfordulhat, hogy Hock Rudolf volt a lektor „papíron”, Fehér Kálmán pedig az oktatói feladatok látta el a gyakorlatban.

Fehér Kálmán, sorban a második lektor és Várady Tibor a belgrádi Jogtudományi Karon tanultak, az *Új Symposion* szerkesztőiként kerültek szorosabb barátságba. Fehér Kálmánt a karrierje vitte tovább a lektori munkahelyről, sokat költözött, a Forum Könyvkiadó vezérigazgatója, majd nagykövet is volt. Ettől függetlenül a lektori években szótárkiadáson is gondolkozott. Letsch Endre zárta a sort (1977 és 1990 között), aki így vallott munkájáról: „Terje-

⁵⁴ LETSCH Endre: Kisebbségi jogi oktatás a Titói korszakban. Egy személyes visszaemlékezés, In: *Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok*, Vajdasági Magyar Jogász Egylet, Újvidék, 2020, 357–368. p., 360. p.

⁵⁵ Törvény a felsőoktatásról, SZK Hivatalos Közlönye, 2017/88., 2018/73., 2018/27., 2019/67. és 2020/6, 82. szakasz, 3. bekezdés.

⁵⁶ A tanulmányban Hock Rudolfként hivatkozunk az első lektorra, ahogyan az újvidéki Jogtudományi Kar évkönyve is teszi, bár Hock Rezső név alatt is publikált.

delmes, éltől sem mentes munkámat a szakmai felelősségtudat és erkölcs, a jogi terminológia becsülete, egyszersmind az ép nyelv világának rajongó csodálata és kutatása indította (szak)nyelvápoló-oltalmazó közösségi útjára”⁵⁷. Várady Tibor emlékei szerint nem volt más opció rajta kívül, „nyelvérzéke és lelkes érdeklődése” miatt esett rá a választás.

„A többi magyar hallgatóval együtt részt vettem a terminológiai órákon, amelyeket Fehér Kálmán tartott. Arra viszont nem emlékszem, konkrétan hogyan folytak ezek az órák. Ma azt mondanám, amit nyújtani kellene/kellett volna, az a közigazgatási és bírósági gyakorlat terminológiai, feldolgozása, elemzése. Hogy ilyen volt-e, valóban nem emlékszem, de mi más lehetett volna? Biztos vagyok azonban, hogy az adott körülményekben azok, akik a lektor személyéről határoztak, a lehető legjobb ember mellett döntöttek” – mondta Bordás Bernadett. Letsch Endre pedig kiemelte, őt Fehér Kálmán a *crno vino* = vörös bor, illetve a *bela kafa* = tejeskávé párhuzammal nyerte meg, amellyel az első órán a lektor a szerb és magyar nyelv között fennálló ellentétre mutatott rá.⁵⁸ „Fehér Kálmánnál több volt az írásbeli gyakorlat, szöszedeteket fordítottunk. Ezzel szemben Letsch Endrénél gyakorlatiasabb vonatkozású órák voltak, kevesebb teszt-jelleg, több interaktivitás” (Józsa L.). Ezen felül Fehér Kálmán idejében még nem volt kollokvium, aki egyébként később a rendelkezésére álló teljes szakirodalmat Letsch Endrere hagyományozta. „Nem volt megszabott óraritmus vagy forma. Egyszer általános témát, másszor egy adott jogághoz vagy jogintézményhez kötődő terminusokat dolgoztunk fel. ... Felhívta a figyelmünket a *bökkenőkre*” (Orosz J.). „Letsch doktor rámutatott a kérdéses dolgokra. Például, egyik jogrendből át lehet-e ültetni egy jogintézményt a másik jogrendbe, amiben ez a jogintézmény nem létezik. Ez nagyon fontos, az öngazgatási nacionalizmusban különösen” (Korhecz T.). Nem egyszer német, francia vagy angol közvetítéssel fordították az egyes szerb kifejezéseket magyarra. Mivel az autentikus magyar(országi) jogi szaknyelv nem igazán használ latin kifejezéseket, sokszor teljesen új terminusokat kellett alkotni. „Nem lehet tehát a jogi nyelvet elsősorban és kizárólag nyelvi szempontból szemlélni, hanem fordítva, a jogi nyelvet a jogból fakadó jelentéssel kell összefüggésbe hozni, helyesebben a jogi nyelv jogi struktúráját fed.”⁵⁹ Ezért is volt különösen fontos, ha valaki Magyarországon is folytatott jogi stúdiumokat, mint például Hock Rudolf, de Letsch Endre is kutatott Budapesten a magiszteri dolgozatához. „Amikor kb. másfél évig a JSZSZK Hivatalos Lapjának magyar szerkesztőségében voltam fordító – ott komoly munka folyt, állandó munkatársakkal. A szerkesztőségnek volt egy

⁵⁷ LETSCH: Szótárkritika..., 329. p.

⁵⁸ A szerb *crno vino* szó szerinti fordításban fekete bort jelent, de a vörös bor megfelelőjeként használják a magyar nyelvben. A *bela kafa* pedig szó szerinti fordításban fehér kávé lenne.

⁵⁹ SZALMA József: A lakásviszonyok terminológiája, *Létünk*, 1983/3–4., 623–634. p., 623. p.

magyarországi jogászdoktora, aki itt élt Vajdaságban, tehát szerbül is tudott. Ő volt a megmondója minden szerb–magyar szakkifejezésnek és megoldója a dilemmáknak” (Bordás B.). A beszélgetések során kiderült, hogy dr. Szabó Sándorról van szó. Továbbá, évtizedek múltán Orosz János jogi-közigazgatási szakszótára is, amely nem titkoltan nagy részt a lektori órák anyagából állt össze, szintén magyarországi szaklektor bevonásával készült.⁶⁰

A lektori órákon túl magyar nyelvű gyakorlatokat és előadásokat is lehetett látogatni. Eleinte kevesebbet, majd egyre többet.⁶¹ Az idősebb professzorok értettek a jogi nyelvhez, bár a tapasztalatcsere, természetesen, hozzátartozott a napi rutinhoz. „Váradynál az volt a ‚jó napot,‘ hogy megtanította az alapvető terminusokat” (Letsch E.). A többnyelvű szocialista öngazgatás azonban állandó kihívások elé állította az újvidéki magyar nyelvű jogászképzést. „Nem csak oktatók, de tanulók is voltunk. ... Egyikünk sem volt igazán szakértő, ezt is meg kellett tanulni” (Várady T.). Az id. Korhecz Tamás és Vass Ádám által összeállított polgári és büntető jogi iratminta-gyűjteményt és szöszedet-jegyzeteket használták a lektori órák során, a hallgatók a magyar gyakorlatokon és előadásokon készült saját feljegyzéseikből készültek a vizsgákra. A tankönyvek azonban szerb nyelvűek voltak.

A magyar nyelvű vizsgákat mindig külön időpontban szervezték meg. „A lektorátussal szemben aligha szólhatott volna bárki bármit, valószínűleg azért, mert plusz-munkát igényelt és semmilyen előnyt sem hozott másokkal szemben. Azt azonban akkor is hallani lehetett szóbeszéd formájában, honnan is tudja a többi hallgató, szóbeli vizsgán miről beszél az, aki magyarul felel. Itt tehát felmerült a bizalom kérdése, de nem tudok róla, hogy a lehetőséget bárki megkérdőjelezte volna. Oktatóként sem emlékszem etnikai incidensre. Szóbeszéd persze volt a többi hallgató körében, hogy a vizsgáztató alacsonyabb mércét alkalmaz a magyar nyelvű vizsgáztatásoknál, mint egyébként, és ez a kifogás úgyszintén az említett bizalom kérdésének a körébe tartozik” (Bordás B.). Mindenki egészséges hangulatú, konfliktusmentes évekre emlékezett, amikor „a nacionalizmus megjelenését eszméletlen erővel sikerült visszafordítani” (Józsa L.) és ha akadt is probléma, „azt megoldották házon belül, és általában a javunkra” (Várkonyi Zs.). „Jogilag, politikailag, erkölcsileg tilos volt utálni a másságot” (Józsa L.). Bár Orosz János szerint a közel kétezer joghallgatóból sokan azt sem tudták, létezik valamilyen fajta párhuzamos magyar oktatás. Várady Tibort a lektorátus vezetőjeként sem érte sosem közvetlen inzultus a magyar képzés miatt a vezetőség részéről, és egyedül a ruszin nyelvi lektor munkájával kapcsolatban kérték a beavatkozását. Az ügy érdekessége miatt mindenképpen említést érdemel, bár nem tartozik a szűkebb témához. Nevezetesen az a hír járta, hogy ruszin jogterminológia helyett ukrán szaknyelvet oktattak az órákon, ez viszont ellenkezett az

⁶⁰ Orosz János: *Szerb–magyar jogi és közigazgatási szótár. Srpsko-madžarski rečnik pravnih i upravnih termina / Szerb–magyar jogi és közigazgatási szótár*, Forum, Újvidék, 2011.

⁶¹ A teljes oktatói névsorért L.: LETSCH: Kisebbségi jogi oktatás..., 361–364. p.

eredeti elképzeléssel, miszerint a Vajdaság SZAT-ban hivatalos használatban lévő nemzetiségi nyelvek jogterminológiájának oktatására alapítottak lektorátust. Az ukrán, észszerűen, nem tartozott közéjük. Más részről a hír akár igaz is lehetett, hiszen a jogterminológia rendszerint az állam működésével összefüggésben, azt támogatva alakul ki, formálódik. „A jogi terminológia az a nyelvi eszköz, amellyel az uralkodó osztály a hatalmat gyakorolja.”⁶² Saját anyaország hiányában a ruszin jogi szaknyelv akár az ukrán jogterminológiából is meríthet(ett). Várady Tibor azonban nem ismerve egyik nyelvet sem, elhárította a közbeavatkozás lehetőségét, és így a probléma, ha nem is oldódott meg, elcsendesült.⁶³

Mivel gyakorlatokat a karon kívül foglalkoztatott jogászok is tarthattak (például bírók, ügyvédek), értelemszerűen több gyakorlat volt magyarul, mint előadás. Ez utóbbihoz ugyanis tanári cím kellett. „Nem volt könnyű egyetemi oktatónak lenni. Volt egy-két politikai kivétel, de zömmel komolyak voltak a mércék. Szerb nyelven sem volt minden tantárgyból állandó állásban levő oktató.”⁶⁴ Vizsgáztatni azonban csak egyetemi oktató tudott. Magyarul vizsgáztatni pedig csak a magyar nyelvet ismerő oktató. Kivételes, és a kor hangulatát jól illusztráló megoldás volt a magyarul értő, de egyébként szerb anyanyelvű Aleksandar Magarašević és Dejan Janča professzor előtt, magyar tanársegéd jelenlétében zajló magyar nyelvű vizsga nemzetközi közjogból. Az általános képlet azonban a magyar nyelvű előadás = magyar nyelvű vizsga volt. Persze sokkal rugalmasabb körülmények uralkodtak. „Első évben Várady tanár úr megkérdezte, 'Akartok honvédelemből magyarul vizsgázni?' És mi akartunk" (Várkonyi Zs.). Manapság azonban már alig akad az újvidéki Jogtudományi Karon, aki hasonlót kérdezne, vagy aki válaszolhatna. „Se akkor, amikor én voltam hallgató, se később, amikor tanársegéd, tanár voltam, nem hittem a párhuzamos oktatás megvalósíthatóságában. Ez lett volna az ideál, amely kádereket, tankönyveket, könyvtárat igényelt. És persze plusz pénzt is – ebben az országban a felsőoktatásra soha elég pénz nem volt, függetlenül attól, milyen pénzelési formák voltak az elmúlt évtizedek során. A káderek felnevelése szintén hosszú folyamat” (Bordás B.).

Bár nem volt kötelező, mégis valamennyi magyar hallgató látogatta a lektorátusi órákat, a magyar gyakorlatokat és előadásokat. A középiskolai tagozathoz hasonló magyar hallgatói közösség sokkal könnyebben vette így együtt az akadályokat, és nem csak a kar falain belül, de azokon kívül is összetartottak. A terminológiai gyakorlatok után általában a csoport fele az Anyósnál (Kod tašte) folytatta a közösségépítést. Állítólag ez volt a Jogtudo-

⁶² LETSCH Endre: Igazgatási terminológiánk fejlődési irányvétele – a VSZAT államigazgatási törvényének elemzése, *Létünk*, 1983/1., 143–154. p., 146. p.

⁶³ A ruszin terminológiai gyakorlatokat Szima Szakacs tartotta, aki köztudottan ukrán nemzeti érzületű volt; ez pedig nem egyszer ellenszenvet váltott ki az itteni (értsd vajdasági) ruszin közösség képviselőiből.

⁶⁴ VÁRADY: Magyar nyelvű egyetemi oktatás..., 46. p.

mányi Karhoz legközelebb eső kocsmá. Az esti szórakozás helye viszont a Dominó volt, egy ikonikus helyszín, amely „nem a csak a jogÁSZOKat, de a bölcsÉSZEket” (Korhecz T.) is tömörítette.⁶⁵ Hasonló funkcióval működött, mint később az Újvidéki Színház Művészklubja. „Amikor Újvidékre kerültem tanársegédként, magyar egyetemista egyesületek nem léteztek. Voltak azonban magyar kultúregyesületek – és létezett a Dominó kocsmá, mely alapszabály és pecsét nélkül is törzshelye lett az újvidéki magyar egyetemistáknak. Azt hiszem, itt merült fel először, hogy meg kellene próbálni magyar nyelvű egyetemi oktatást létrehozni”.⁶⁶

Még az este folyamán is szóban javították a lektor, sokszor egymást is korrigálták a hallgatók, „poénból” rászóltak egymásra (Várkonyi Zs.), de a beszélgetésekből mégis csak az derült ki, hogy „nem lehet kocsmában népnévelni” (Letsch E.). A Dominó tehát fontos szegmense volt az informális magyar jogászképzésnek, ahol, ha szaknyelvre is terelődött a szó, inkább annak játékosabb oldala került előtérbe: „Egyszer egy szerb professzortól, aki nem tudott magyarul, megkérdezte az egyik hallgató a Dominóban: ‘Da li ste čuli najnoviji vranski vic?’ „Ne.’ ‘Šteta.’ Nem értette, de felvilágosítottuk a *terminus technicus*ról” (Várkonyi Zs.).⁶⁷

Összeségében, tehát, elmondható, az 1970 és 1991 közötti időszakban jó hangulat uralkodott az újvidéki Jogtudományi Karon, amiről a következő két idézet is tanúskodik: „Csak pozitív hatásai voltak, és csak szép emlékeim vannak” (Orosz J.). „Mindez hozzájárult ahhoz, amilyen vagyok. Sajnálom, hogy ez ma már nincs” (Várkonyi Zs.).

Zárógondolatok

A lektorátus megszűnésével szinte egyidőben új nyelvtörvény is született, amelyet „a pápánál is katolikusabbak úgy alkalmazták, hogy az *másoknak* legyen jó” (Várkonyi Zs.); azaz ez már nem a többnyelvű testvériség-egység kora volt. Bár néhány évig még létezett nyelvi-jogi értelemben egyfajta kisebbségbarát adminisztráció (helyi szinten), az inkább csak az egyéni lelkesezés eredménye volt, különösen azok részéről, akik az újvidéki Jogtudományi Kar informális, kvázinformális magyar nyelvű képzésének keretén belül jogi tanulmányaik kezdetétől kezdve ennek szellemiségében szocializálódtak. A bíróságokon, főként büntetőügyekben, a magyar nyelvű eljárás azonban egészen a kétezres évek elejéig „ritka volt, mint a fehér holló” (Józsa L.). Voltaképpen senki sem akart dupla munkát végezni ugyanannyi pénzért. És ez a megállapítás a mai napig helytálló. Valójában „a nyelvi egyenjogúság hősi

⁶⁵ „Nyelvjáték, ami a jogászok presztízséhez kötődik, különösen a Dominó látogatói között” (Korhecz T.).

⁶⁶ VÁRADY: Magyar nyelvű egyetemi oktatás..., 43. p.

⁶⁷ Fordítás: „Hallotta-e a legújabb varjú-viccet? / Nem. / Kár.”

halált halt” és elégett az „egynyelvűség purgatóriumában” (Józsa L.), akár csak a magyar nyelvű jogászképzés.

A jelenleg hatályos felsőoktatási törvény lehetővé teszi az intézmények részére, hogy saját szabályzatukban írják elő az óratartás, vizsgázás lehetőségét kisebbségi nyelven,⁶⁸ emellett akár az egész képzést is lehet kisebbségi nyelvű képzésként akkreditálni.⁶⁹ Ez azonban hasonló nehézségekbe ütközik ma, mint a szocializmus idején. Ami a nemzeti kisebbségek nyelvén működő lektorátust illeti, a kisebbségvédelmi törvény tartalmaz egy idevágó rendelkezést, miszerint a „felsőoktatási intézmények lektorátust szervezhetnek a nemzeti kisebbségek nyelvén, amelyen a nemzeti kisebbségekhez tartozó hallgatók a nemzeti kisebbségek nyelvén is elsajátíthatják a szakkifejezéseket”,⁷⁰ de egyetlen főiskola, egyetemi kar sem alkalmazta ezt a törvényhelyet, ideértve az újvidéki Jogtudományi Kart is.

Bár valamennyi interjúalany egyöntetűen nyilatkozott a lektorátus szükségességéről még olyan alacsony magyar hallgatói létszám mellett is, mint amilyen az elmúlt években az újvidéki Jogtudományi Karon tapasztalható, kérdés, hogy a magyar joghallgatók, illetve jogászok a megváltozott politikai környezetben, megváltozott erőviszonyok közepette, képesek lennének-e a szocialista Jugoszláviában a kisebbségi jogászártelmiségre jellemző módon (is) fellépni; nevezetesen olyképpen szerepet vállalni a közéleti diskurzusokban és a kisebbségpolitika alkalmazásában, hogy egyben hatást gyakoroljanak a társadalom önlátására, orientálják a közösségüket és azért felelősséget is vállaljanak.⁷¹ A valamikori magyar jogászképzés a magyar tanárokkal, a magyar nyelvi lektorátussal ugyanis ezt az „építő” jellegű funkciót is felvállalta, és egyáltalán nem sikertelenül.

A tanulmányban felhasznált interjúk jegyzéke

Beszélgetés Dr. Bordás Bernadettel. E-mail. kelt 2020. szeptember 16-án.

Beszélgetés Józsa Lászlóval. A szerző feljegyzéseiben.

Beszélgetés Dr. Korhecz Tamással. A szerző feljegyzéseiben.

Beszélgetés Dr. Letsch Endrével. A szerző feljegyzéseiben.

Beszélgetés Orosz Jánossal. A szerző feljegyzéseiben.

Beszélgetés Dr. Várady Tiborral. A szerző feljegyzéseiben.

Beszélgetés Várkonyi Zsolttal. A szerző feljegyzéseiben.

⁶⁸ Törvény a felsőoktatásról, 2017, 95. szakasz, 2. bekezdés.

⁶⁹ Uo., 95. szakasz, 3. bekezdés.

⁷⁰ Törvény a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságainak a védelméről, JSZK Hivatalos Lapja, 2002/11. szám, SCG Hivatalos Lapja, 2003/1. szám, és SZK Hivatalos Közlönye, 2009/72., 2013/97. és 2018/47. szám, 14. szakasz, 2. bekezdés.

⁷¹ LOSONCZ Alpár: Jog, politika és a magyar jogászok szerepköre, In: *Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok*, Vajdasági Magyar Jogász Egylet, Újvidék, 2020, 313–325. p., 325. p.